

УДК 94(478)«1992»:323.1
ББК 63.3(4Мол)63-5

Вадим Пінцак

Червневі події 1992 року у Придністров'ї

У даній статті аналізуються червневі події 1992 року у Придністров'ї, відомі як «битва за Бендери». Автор подає власну версію причин та наслідків даних подій.

Ключові слова: Придністровський конфлікт, Бендери, військова операція, гуманітарна катастрофа.

Політика перебудови в СРСР у другій половині 80-х рр. XX ст. спричинила глибокі зміни незворотного характеру в усіх царинах суспільно-політичного та соціокультурного життя, економічній системі та системі державного управління, міжнаціональних відносинах тощо. Це проявилось у переосмисленні ідейних цінностей, перерозподілі капіталу, владних повноважень як у центрі, так і в союзних республіках, і зрештою, призвело до розпаду СРСР. Така трансформація зумовила появу конфліктів на території ще існуючого Радянського Союзу. У деяких союзних республіках з'явилися регіони, де ці процеси набули форми збройного протистояння. Одним із них став придністровський регіон Республіки Молдова. Його військово-політичний перебіг у 1992 році, пам'ять про ці події по обидва береги р. Дністер й досі виступають в якості чинника психологічного впливу на процес врегулювання Придністровського конфлікту.

Враховуючи надмірну політизацію теми, загальні тенденції розвитку молдавської і придністровської історіографії відображають не тільки ступінь наукового осмислення, а й політичне ставлення конфліктуючих сторін до тих чи інших її аспектів. Наприклад праці придністровського науковця М. Бабулунги¹ та молдавського дослідника В. Бирсана² містять діаметрально протилежні оцінки. На тлі такої ситуації суттєво відрізняється дослідження директора Інституту зовнішньої політики України Г. Перепелиці, який дає об'єктивну оцінку конфлікту в цілому³. Однак військово-політичний аспект еволюції Придністровського конфлікту залишається малодослідженим. У вітчизняній науці практично відсутня оцінка періоду його збройної ескалації. Це пояснюється складністю роботи. Події часто розглядаються не з

безпечної часової дистанції і без належного доступу до джерел, які по причині їх стратегічної важливості є таємними. Тому автор даної публікації не претендує на абсолютну достовірність власної версії, а лише висловлює наукове припущення. Отже, існує певна джерельна обмеженість при дослідженні вищезазначеного аспекту. Виходячи з цього, автор вперше у вітчизняній науці робить спробу її подолання, запроваджуючи у науковий обіг раніше недоступні матеріали звіту міністерства оборони ПМР про військові дії 1992 року⁴. Отже, звернемося до аналізу подій.

Військові дії у Придністров'ї розпочалися ще у 1991 році, але тоді їм був швидше притаманний характер «повзучої війни» в якій брали участь більше поліцейські, ніж армійські підрозділи. Гостре протистояння розпочалося влітку 1992 року. Приводом стала збройна сутичка між військовослужбовцями суб'єктів конфлікту, яка відбулася 19 червня 1992 року на території друкарні міста Бендери⁵. Стратегічного значення друкарня не мала, але молдавська сторона використала інцидент як привід до широкомасштабних бойових дій. О 19 годині, тобто через півтори години після сутички, сподіваючись на ефект раптовості, до Бендер з кількох напрямків по Кишинівській і Каушанській трасах увійшли молдавські армійські колони з бронетехнікою й артилерією⁶. Місто опинилося майже у повному оточенні. Військове керівництво Республіки Молдова використало інцидент як привід для реалізації власного плану силового розв'язання конфлікту, розпочавши операцію «Троянський кінь», керівником якої було призначено генерала Ф. Дабіжу⁷. Аналогія з давньою міфологією полягала в тому, що у місті поступово накопичувалися перевдягнуті у цивільне поліцейські. Вони, згідно з планом, повинні були «відкрити ворота», забезпечивши цим введення головних сил у Бендери. Отже, задум операції полягав у тому, щоб за допомогою бригади поліції та армійських структур особливого призначення усунути з міста підрозділи Республіканської гвардії Придністровської Молдавської Республіки і створити міцний плацдарм для подальшого удару по Тирасполю. Армійські частини повинні були прикривати бригаду поліції у Бендерах і нейтралізувати бронетехніку гвардійців з боку Тирасполя. Однак цього завдання вони не виконали, РГ ПМР у відповідь залучила танки з арсеналів 14-ї російської армії⁸. Загроза її втручання тимчасово призупинила наступ. Проте молдавському керівництву достеменно стало відомо, що командувач армії генерал Ю. Неткачов наказу з Москви про втручання у події очолюваної ним армії не отримував і не видавав, тому в ніч з 21 на 22 червня 1992 року

молдавські війська перейшли у широкомасштабний наступ⁹. При цьому вносилися корективи до плану операції. Зруйнувавши міст через р. Дністер, армія РМ планувала відокремити місто від решти території ПМР. І вже, створивши у ньому міцний плацдарм, завдати остаточного удару по Тирасполю.

Дотримуючись внесених корективів, молдавські винищувачі МiГ-29 завдали ракетного удару по мосту через р. Дністер¹⁰. Проте випущені ракети (за маловідомих обставин) схибили і удар припав на прилегле село Паркани. У дислокованому там полку 14-ї армії, не виключено, що внаслідок саме цього удару, стався вибух, який забрав життя 26 солдат¹¹. Помилка авіації зірвала реалізацію операції «Троянський кінь», оскільки до міста надходила допомога з протилежного берега.

У Бендерах ситуація мала надзвичайний характер. Розпочалися вуличні бої, в яких гинуло цивільне населення. Сорочаградська спека створювала загрозу епідемії, мори були перепопнені¹². Станом на 25 червня число біженців орієнтовно складало щонайменше 30 % від загальної кількості населення міста¹³. Багатьох загиблих, щоб не допустити спалаху епідемій, жителі, що залишилися, хоронили у дворах домів або у найближчих парках¹⁴. Життєздатність міста була повністю зруйнована. Цивільне населення зазнавало знущань, які принижували людську гідність¹⁵. Ситуація, яка склалася у місті мала характер гуманітарної катастрофи. Впродовж кількох днів у Бендерах точилися запеклі бої, в яких уже іноді молдавським військовим доводилося утримувати оборону. Ситуація вийшла з-під контролю, деморалізовані молдавські військові знущалися над полоненими або мародерствували¹⁶.

Отже, керівництво Республіки Молдова було змушене шукати вихід із ситуації, що склалася з таких основних причин:

- великі втрати власного особового складу армії. За даними придністровської сторони, молдавські частини втратили більше половини особового складу. З 605 солдат і офіцерів армії Молдови, які брали участь в операції, загинуло 50, 300 – отримали поранення, а з 320 солдат і офіцерів елітної бригади спеціального призначення МВС РМ – 32 вбито і 156 поранено¹⁷. Ззнали втрат й інші частини;

- безперспективність бойових дій з огляду на масові самовільні дії офіцерів 14-ї армії;

- фактичний розпад 14-ї армії, яка готова була перейти під юрисдикцію ПМР. У такому випадку баланс сил суттєво змінювався на користь Придністров'я;

• велика кількість цивільних жертв у ході бойових дій. У них загинуло 620 і поранено 3500 цивільних жителів¹⁸. За іншими даними, в ході битви за Бендери загинуло 489 осіб, з них 132 мирних жителя, 5 дітей¹⁹. Поранено 1242 особи, з них 698 цивільних, 13 дітей, безвісти пропали 87 осіб, померло від поранень – 40 осіб. Зруйновано 1026 будинків, 37 об'єктів народної освіти, 46 підприємств. Матеріальні збитки місту склали 6,2 млрд. руб., що відповідало 8 міським бюджетам 1992 року. Загалом матеріальні збитки від бойових дій нині оцінюються більше, ніж у 400 млн. дол. США²⁰.

Рахунок втрат Придністров'я, за даними прес-служби ПМР, дещо відрізняється. Так, наприкінці 24 червня констатується приблизно 500 убитих і 3500 поранених²¹. Остаточна кількість втрат молдавської сторони й досі невідома. Зауважимо, що наведені статистичні дані – придністровського походження. Молдавські архіви й досі залишаються важкодоступними, оскільки оприлюднення втрат може мати негативний психологічний ефект і поставити питання про доцільність військового удару по місту Бендери. Внаслідок бойових дій загинуло приблизно 800 осіб (320 осіб зі складу армії Республіки Молдова і 425 осіб зі складу РГ ПМР), більше 1200 осіб залишилися інвалідами²². Жертв і руйнувань могло бути значно більше, якби не одна обставина: конфлікт не мав ознак міжетнічного характеру, тому не супроводжувався етнічними чистками.

Досі бойові дії у Бендерах не мають однозначного тлумачення як в Україні так і за її межами. Іноді оцінки діаметрально протилежні і залежать від політичних позицій суб'єкта, що їх робить. У зв'язку з цим спробуємо об'єктивно проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки битви за Бендери.

Місто Бендери має важливе стратегічне значення, оскільки – це єдине придністровське місто, розташоване на правому березі, і в разі об'єднання Молдови з Румунією воно може виконувати роль інородного анклаву. Молдавська поліція не мала змоги атакувати Тирасполь у зв'язку з наявністю міцної придністровської системи оборони, побудованій з урахуванням природної перепони – р. Дністер. Натомість місто Бендери, розташоване на правому березі, цілком можна було взяти під свій контроль і в такий спосіб створити плацдарм для подальшого удару по Тирасполю, який знаходиться всього за 10 км на іншому березі. З цієї ж причини для ПМР втрата міста становила велику небезпеку. Наведені аргументи пояснюють причини запеклої боротьби за нього.

Молдавська поліція у Бендерах практично не виконувала своїх службових обов'язків, оскільки не визнавалася місцевим насе-

ленням. Її виведення з міста було рівнозначне тому, що офіційний Кишинів визнає свою поразку на сході країни. У протилежному випадку зберігалася ілюзія присутності органів державного управління по обидва береги р. Дністер, тобто на всій території республіки. Натомість у місті паралельно існувала РГ ПМР. Отже, в одному місті водночас перебували силові структури обох суб'єктів конфлікту. У Бендерах доволі часто за маловідомих обставин гинули люди (за чутками самих жителів нібито внаслідок дій молдавської поліції). Стверджуючи об'єктивно, факти таких вчинків молдавської поліції важко доводяться або взагалі відсутні, але те, що місцеві жителі, не перестаючи хоронити загиблих, матимуть претензії до поліцейських було очевидним. Щодня напруга зростала й небезпека зіткнення перетворювалася на реальність. Молдавські поліцейські у Бендерах стали заручниками ситуації. У цьому сенсі не важливо хто першим розпочав сутичку, головне те, що вона мала характер провокації. Аналіз перебігу подій свідчить, що впродовж двох годин після початку вищезазначеного інциденту на місто Бендери з кількох сторін були спрямовані колони молдавської бронетехніки, артилерія та інше важке озброєння. Без попередньої підготовки таку операцію здійснити неможливо, адже потрібно розробити стратегічний план, довести до особового складу тактичні завдання й деталі, вишикувати техніку у бойові колони, вивести на марш, зайняти бойові позиції тощо. Тому, на нашу думку, ситуацію слід оцінювати не як чергове військове зіткнення внаслідок випадкового інциденту, а як спеціальний план, який ретельно готувався тодішнім керівництвом Республіки Молдова. Отже, битва за місто Бендери – це завчасно спланована військова операція.

Її політичне підґрунтя полягає в тому, що перемога над сепаратизмом у країні стала першочерговим завданням історичного розвитку Молдови на початку 90-х років ХХ ст. Його невиконання ставило під сумнів спроможність тодішньої національної еліти республіки забезпечити конституційний порядок у країні. Нині достеменно відомо, що схвалення операції у Бендерах відбулося за участю Президента РМ М. Снегура. Версія про емоційний порив головнокомандувача суперечить фактам, оскільки призначені для наступу війська, як ми вже довели, стягувалися завчасно. Після провалу військової операції М. Снегур в інтерв'ю агентству «Молдова Прес» і національному телебаченню заявляв, що «наміри зберегти цілісність республіки, навіть ціною життя, залишаються незмінними»²³. Отже, президент планував очолити національно-визвольний рух у разі розколу країни. Завдати рішучого удару у момент прибуття до парламенту депутатів

від Придністров'я, означало знищити процеси федералізації країни і стати національним героєм. Цей аргумент став причиною такого кроку М. Снегура. У парламенті він заявив, що особисто санкціонував надання допомоги молдавській поліції у Бендерах, а всю відповідальність за численні жертви переклав на придністровську сторону. Аналогічно вчинив і парламент, ухваливши постанову, в якій події у Бендерах визнав результатом агресії 14-ї армії і безвідповідальних виступів російського віце-президента, генерала О. Руцького, які, на думку молдавських парламентарів, стали прямим втручанням у внутрішні справи незалежної Молдови²⁴. Таким чином, молдавський парламент повністю зняв як з себе, так і з уряду РМ відповідальність за загибель цивільних жителів міста Бендери у червні 1992 року.

Враховуючи наслідки бойових дій у Бендерах, передусім гуманітарну катастрофу, варто погодитися з придністровським трактуванням цих подій, де вони сприймаються як трагедія. Спільну відповідальність за неї несуть обидва суб'єкти конфлікту, адже вони задовго до її початку перейшли до силових методів розв'язання протиріч, але безпосередню відповідальність несе тодішня молдавська правляча верхівка. Отже, військову операцію у місті Бендери належить визнати серйозною політичною помилкою тодішнього керівництва Республіки Молдова.

Після бендерської трагедії досягнення компромісу зі збереженням Придністров'я у складі Молдови стало неможливим. Незалежно від того, хто розпочав сутичку, сторона, яка дійсно прагнула миру, не повинна була використовувати цей інцидент, як привід для ескалації конфлікту, а швидше його локалізувати. Вторгнення не просто зірвало мирний процес у Молдові, а зробило неможливим його поновлення, бо з позицій нових моральних установок населення Придністров'я, лідери регіону, які б заявили про переговори з Кишиневом, несли б відповідальність за трагедію.

Після битви за Бендери у Придністров'ї з'явилися ознаки посттравматичного психозу на рівні масової свідомості, які супроводжувалися пропагандою про прихід до влади у Кишиневі фашистів тощо. Їхня наявність й досі простежується та підтримується владою регіону у політичних цілях. На території підвладній офіційному Кишиневу також виник подібний соціальний феномен. Він й досі має ультранационалістичний характер і підтримується пропагандою про агресію 14-ї армії. Образ ворога сприяє конфліктуєчим елітам утримувати себе при владі та покладати відповідальність за кризовий стан економіки та інші соціальні проблеми на протилежну сторону.

Загалом червневі події 1992 року у Придністров'ї нині залишаються без належної оцінки. Через 16 років потому можна констатувати, що Бендерська трагедія у масовій свідомості жителів Молдови і Придністров'я залишається чинником психологічного посттравматизму, який ще довго превалюватиме на переговорному процесі у позиціях суб'єктів конфлікту.

Примітки:

¹ Феномен Приднестровья // Під ред. Бабилюнга Н.В. та ін. – Тирасполь: РИО ПГКУ, 2003. – С.218.

² Victor Barsan Masacrul Inocentilor: Razboiul din Moldova, 1 martie – 29 iulie 1992. – Bucuresti: Editura fundatiei culturale Romane. – 1993. – 253 p.

³ Перепелица Г.Н. Конфликт в Приднестровье. – К.: СтилоС, 2001. – 147 с.

⁴ Отчет о боевых действиях подразделений Республиканской Гвардии ПМР // Поточний архів Міністерства оборони ПМР. – вх. № 569 від 13.11.1992 року – 37 с.

⁵ Воловой Г.П. Кровавое лето в Бендерах: хроника приднестровской трагедии. – Бендеры: «Полиграфист». – 1993. – С.8.

⁶ Худяков В.В. В цветущих акациях город... – Бендеры: «Полиграфист», 1999. – С.341.

⁷ Феномен Приднестровья // Під ред. Бабилюнга Н.В. та ін. – С.218.

⁸ История Приднестровской Молдавской Республики // Під ред. проф. Гросула В.Я. – Тирасполь: РИО ПГУ, 2001. – Т.2. – С.164.

⁹ Отчет о боевых действиях подразделений Республиканской Гвардии ПМР // Поточний архів Міністерства оборони ПМР... – 37 с.

¹⁰ Феномен Приднестровья // Під ред. Бабилюнга Н.В. та ін.-С.218.

¹¹ Там само – С.218.

¹² Гамова С., Кондратов Э. В расстрелянном городе // Известия. – 1992. – 25 июня – С.1.

¹³ Сообщение пресс-центра правительства Приднестровской молдавской республики от 25 июня 1992 года / Дни и ночи Бендерской трагедии: Документальное издание // Під ред. Москалева А.Н., Горбатенко С.А. – Бендеры: Полиграфист, 2002. – С.42.

¹⁴ Заключение по уголовному делу № 92068095 по фактам вторжения вооруженных формирований Республики Молдова в Приднестровскую Молдавскую Республику от 22 июня 1993 г. // Дни и ночи Бендерской трагедии: Документальное издание // Під ред. Москалева А.Н., Горбатенко С.А. – Бендеры: Полиграфист, 2002. – 96 с.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Феномен Приднестровья // Під ред. Бабилюнга Н.В. та ін. – С.219.

¹⁷ Феномен Приднестровья // Під ред. Бабилунга Н.В. та ін.-С.218.

¹⁸ Фельгенгауер П. Битва за Бендеры – главное событие месяца // Независимая газета. – 1992. – 1 июля. – С.1.

¹⁹ Цикалев А. Мы помним...// Новое время: массовая общественно-политическая газета Приднестровья. – 2002. – 18 июня. – С.3.

²⁰ Мукомель В. Вооруженные межнациональные и региональные конфликты: людские потери, экономический ущерб и социальные последствия / Идентичность и конфликт в постсоветских государствах // Під ред. Олкотт М., Тишкова В., Малашенко А. – Комплекс-Прогресс.-Москва, 1997. – С.311.

²¹ Капелюшный Л. Тысячи беженцев Приднестровья хлынули на Украину // Известия. – 1992. – 26 июня. – С.3.

²² Мошняга В. Урегулирование Приднестровского конфликта в республике Молдова: состояние и осмысление // Межэтнические отношения в посткоммунистических государствах. – Кишинев. – 2002. – С.64.

²³ Пасечник А. Боль Приднестровья // Правда. – 1992. – 27 июня. – С.1.

²⁴ Гамова С., Кондратов Э. В расстрелянном городе... – С.1.

Vadim Pintsak

June events of 1992 in Transnistria

The body of the article goes on to discuss the development of military operations in Transnistrian region, namely in Bendery. The author gives proofs of Moldavian authorities planned military actions.

Key words: *Transnistrian conflict, Bendery, military actions, humanitarian disaster.*

Надійшла до редколегії 02.11.2009.